

TURİZM BAĞLAMINDA GELENEKSEL TÜRK EL SANATI LÜLETAŞI İŞLEMECİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hasan KÖŞKER¹, Sıla KARACAOĞLU²

Geliş: 15.05.2019 / Kabul: 30.09.2019

DOI: 10.29029/busbed.565813

Öz

Bir toplumun geçmişi ile geleceği arasında bağ kuran, o toplumun sanatını, kültürünü yansıtan geleneksel el sanatları destinasyonun turistik çekiciliğini arttırmaktadır. Bazı el sanatları, turistler için hediyelik veya dekoratif bir eşya olarak çok anlamlı olabilmektedir. Bu araştırma, Türkiye'nin maden grubundaki ilk coğrafi işaretli ürünü olarak tescil edilmiş olan lületaş ile lületaş işlemeciliği sanatını tanıtmayı, lületaş işlemeciliğinin mevcut sorunlarını irdelemeyi, söz konusu sanatın yaşatılmasının ve sürdürülebilirliğinin turizm açısından önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında 10.03.2019-18.03.2019 tarihlerinde 8 lületaş ustası ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniğiyle analiz edilmiştir. Bulgular; günümüzde lületaş ustalarının sayısının az olduğunu, genç kuşağın bu sanatı öğrenmek için istekli olmadığını göstermektedir. Katılımcılar, lületaş işlemeciliğinin özendirilmesi ve sürdürülmesi için lise, önlisans ve lisans düzeyinde bölümlerin açılması, devletin başta gençler olmak üzere lületaş ustalarını maddi olarak desteklemesi ve lületaş madenciliğine ilişkin yasal düzenlemeler getirilmesinin faydalı sonuçlar vereceğini ifade etmektedirler. Son olarak uluslararası etkinlikler ve turistlere yönelik açılacak atölyeler ile lületaşının tanıtımının yapılarak Eskişehir'in turistik anlamda gelişimine katkı sağlanabileceğine vurgu yapılmıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Kdz. Ereğli Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği, hasankosker@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0662-8301>.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Turizm Rehberliği, sila.karacaoğlu@bilecik.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7724-2188>.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, lületaşı, lületaşı işlemeciliği, el sanatları, turizm.

ASSESSMENT OF TRADITIONAL TURKISH HANDICRAFT MEERSCHAUM ART PROCESSING IN THE CONTEXT OF TOURISM

Abstract

The traditional handicraft that connects the past and the future of a society, reflects the art and culture of that society, enhances the tourist attraction of the destination. Some handicrafts can be very meaningful as a gift or decorative item for tourists. The purpose of this research is to introduce the meerschaum, which was registered in Turkey as the first geographical indication product in the mining group, art of meerschaum processing, examine the current problems, draws attention to the importance of sustainability and survival of the art in terms of tourism. Within the scope of the research, face to face interviews were conducted with 8 meerschaum craftsmen on 10.03.2019-18.03.2019. Descriptive analyzes of the data were conducted. Results reveal that the number of meerschaum craftsmen is low today and the young generation is not willing to learn this art. Participants stated that opening of the departments at high school, associate degree and bachelor's degree level, the state's financial support for the meerschaum craftsmen especially for young people and the legal arrangements for meerschaum mining will be beneficial. The participants also emphasized that they could contribute to the touristic development of Eskişehir by introducing meerschaum via international events and workshops for tourists.

Keywords: Eskişehir, meerschaum, meerschaum processing, handicrafts, tourism.

Giriş

Geçmişten günümüze nesilden nesile aktarılan (Özhekim, 2009: 123) el sanatları, bir toplumun hayat tarzını, kültürünü, estetiğini ortaya koyan kültürel miras kaynaklarının başında yer almaktadır (Genç, 2015: 1). El sanatları bir toplumun duygularını, sanatsal beğenilerini ve kültürel zenginliklerini yansıtmaktadır (Akın, 2018: 241). El sanatları insanoğlunun temel bazı gündelik ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmış ve gelişim kaydetmiştir (Kalay, 2017: 369). Zamanla her toplum kendi kültürel kodlarını, sembollerini, duygularını, hayat felsefesini, sanatsal beğenilerini ve sanatının inceliklerini bu el sanatlarına naksetmişlerdir (Altıntaş, 2016: 162). El sanatlarındaki işçilik, malzeme, desen, turra, motif, figür, vb. onların hangi döneme ve hangi topluluğa

ait olduklarını, dönemin yaşam tarzını, adetlerini, geleneklerini, göreneklerini aktaran önemli belgelerdir (Özaltın ve Ölmez, 2011: 3). Bu yönüyle el sanatları, bir ülkenin ve o ülkede yaşayan toplumun sanat kimliğinin de estetik bir yansıması olduğu anlaşılmaktadır.

El sanatı ürünleri; özgünlük, geleneksellik, bilgi birikimin aktarımı, sanat ve işlevin nesnede birleşmesi, coşku, süreklilik, estetik ve güzellik arayışı gibi içkin kavram ve imgelerle fabrika imalatı olan ürünlerden ayrılmaktadır (Öter, 2010: 174). Üretim sanayisinde meydana gelen teknolojik gelişmeler, otomasyon, seri üretim yüzlerce yıllık tarihi ve sanatsal mazisi olan el sanatlarını olumsuz etkilemiştir (Bayazit, Ceylan ve Saylan, 2012: 905; Genç, 2015: 9). Bununla birlikte moda gibi güncel akımlar tüketim talebini yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte kültürel ve sanatsal değeri olan geleneksel Türk el sanatlarından birçoğu değişik nedenlerden dolayı kaybolmuş, bir kısmı ise büyük fedakârlıklarla varlığı sürdürülmeye çalışılmaktadır (Altıntaş, 2016: 158). El sanatları sadece belli bir dönemin temel ihtiyaçlarını karşılayan, günümüzde rafa kaldırılacak bir nesne olarak görülmemelidir. Her parça el sanatı ürününün geçmişle gelecek arasında bağ kuran kültürel miras kaynaklarından biri olduğu unutulmamalıdır. Günümüzde turistik tüketim kalıpları yeniden şekillenmektedir. Birçok turist yerel ve otantik kültürü, objeleri, değerleri, yakından tanımak ve deneyimlemek istemektedir. Çoğu zaman kıymetini bilemediğimiz veya yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan el sanatları, turistler için hediyeelik ve dekoratif bir eşya olarak çok anlamlı olabilmektedir (Stainberger, 2002; Robinson ve Picard, 2006; Chang, Wall ve Chang, 2008). Dünyada bir çok destinasyon otantik ve özgün olan el sanatlarını destinasyon tanıtımında ve pazarlamasında etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Tjoa ve Wagner, 1998: 339).

Gün geçtikçe yerel ve kültürel değerlere sahip olan destinasyonların turistik çekicilikleri artmakta ve önemli turizm merkezlerine dönüşmektedirler. Turist ziyaret ettiği bir destinasyonda ekonomik, psikolojik (Chang vd. 2008: 386) ve sembolik değeri olan yöreye özgü el sanatı ürününü satın alma eğilimindedir (Stainberger 2002; Mustafa 2011; Mogindol ve Bagul, 2014). Bu satın alma eğilimi, el sanatlarının üretim ve satışının olduğu destinasyonlarda turistler ile yerli halk arasında sosyo-kültürel etkileşime (Evans 2000; Xie ve Wall, 2002) ve ulusal turizm kimliğinin tanıtılmasına neden olmaktadır (Tjoa ve Wagner, 1998: 338). Bununla birlikte el sanatları yerel ticaretin canlanmasına, ekonomiye, döviz girdisine, gayri safi milli hasılaya, istihdama ve yerel kalkınmaya katkı sağlamaktadır (Evans 2000; Xie ve Wall, 2002; Mustafa 2011; Naidu, Chand ve Southgate, 2014; Benson, 2014). Bu gelişmeler

yerli halkta kültürel farkındalık ve aidiyet duygusunu oluşturmada, etnik kimliklerini, kültürlerini, el sanatlarını gibi özgün değerlerini koruma, geliştirme ve sürdürme bilinci sağlamaktadır (Belk ve Groves, 1999: 21-23). Geleneksel ve yerel ürünlerde kalite ve özgünlükten taviz verilmeden sürdürülebilirliğinin sağlanması, bu ürünlerin kültürel miras olarak korunmasını sağlamakla kalmamakta aynı zamanda üretici ve tüketicilerin de korunmasını mümkün kılmaktadır (Giray, Özkan ve Oran, 2012: 109).

Önemli kültürel miras kaynaklarından olan el sanatlarının sürdürülebilirliği ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için arşivlenmesi gerekir. 1980'lere kadar altın çağını yaşayan lületaş, günümüzde birçok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunlar; ham taş üretimi, madencilik, lületaşın işlenmesi, eğitim, yeni ustaların yetiştirilmesi, pazarlama ve örgütlenme olarak sıralanabilir. Söz konusu nedenlerden dolayı lületaşın geçmişteki altın çağının sona erdiği söylenebilir (Algan, 2015: 16-19). Türkiye, dünya lületaş rezervi bakımından birinci sırada yer almaktadır. Ancak günümüzde lületaş ve lületaş işlemeciliği unutulmaya yüz tutmuş kültürel miras kaynaklarımızdan biri olarak aktarılmaktadır (Taşlıgil ve Güven, 2011: 436). Alanyazın incelendiğinde lületaş sektörünün sorunları (Algan, 2015), lületaş işlemeciliğinin önemi ile günümüzdeki durumu ve üretilen ürünlerin araştırılması (Özdemir ve Dudaş, 2011), lületaşın pazarlanması (Eroğlu, 2013), lületaşın doğal tarihi, kültürel ve ekonomik özelliklerinin incelenmesi (Güven ve Taşlıgil, 2011), lületaşın coğrafi işaretli bir ürün olarak tur programlarında kullanılması (Çevik, 2018) konularında araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak lületaşın turizm el sanatları ilişkisi çerçevesinde ele alan bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu araştırmanın amacı; Eskişehir'de binlerce yıllık mazisi olan lületaşın turizm ve el sanatları ilişkisi çerçevesinde ele almak ve arşivlemektir. Bu yönüyle araştırma, bundan sonra yapılacak araştırmalara kaynak teşkil edebilir.

1. Turizm ve El Sanatları

El sanatları, insanların çoğunlukla doğal hammaddeleri kullanarak, kendi bilgi ve becerisiyle elle ve/veya basit aletlerle ürettikleri, toplumun kültürünü ya da kişinin zevkini, becerisini yansıtan, gelir sağlamaya yönelik etkinliklerdir (Okuy, 2008: 9). El sanatları ortak kimlik, duygu ve aidiyet duygusu gibi özellikleri ile kültürel miras ve bu mirasın kodlarıyla oluşan kültürel belleğin bir unsurudur. El sanatları ustaları ise gerek taşıyıcı gerekse aktarıcı olarak bu kültürel birikimi ve deneyimi yaşatan, aktaran, icra eden ve geleceğe taşıyan kimselerdir (Arioğlu ve Atasoy, 2015: 112-113). Kültürel bilincin ve el sanatları sevgisinin genç kuşaklara aşılması, bu sanatı devam ettirecek ustaların

yetiştirilmesi el sanatlarının yaşatılması adına büyük bir önem taşımaktadır. Bununla birlikte el sanatlarının üretim sürecinin ve tekniğinin unutulmaması için mutlaka arşivlenerek muhafaza edilmesi gerekmektedir.

Kişinin turizm faaliyetlerine katılmasını sağlayan birçok kültürel çekicilik unsuru bulunmaktadır (Bayazit vd. 2012: 900-901). Tarihi ve kültürel yapılar, anıtlar, sanat abideleri, gelenek, görenek, müzik, el sanatları, yerel toplumların geçmişi ve bugünü dünya çapında birçok turistin ilgisini çekmektedir (Robinson ve Picard, 2006; Chang vd. 2008). El sanatları ile turizm arasında mantıklı ve çok güçlü bir bağ bulunmaktadır. Yerel gelenekleri ve yerel halkı temsil eden el sanatları turistik deneyimlerin ayrılmaz bir parçasını oluşturmakta (UNWTO, 2008), kültür turizminin gelişmesine pozitif yönde katkıda bulunmaktadır. Turizm de el sanatları gibi maddi ve manevi kültürel varlıkların kıymetlenerek değer kazanmasına (Kurgun ve Yumuk, 2013), korunmasına ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır (Okuyucu ve Somuncu, 2012; Benson 2014; Özbek ve Çevik, 2018). El sanatları, destinasyon tanıtımında ve turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılmasında önemli bir etkiye sahiptir (Akın, 2018). Bilhassa kırsal alanlarda turizm faaliyetlerinin geliştirilmesinde ve kırsal kalkınmada önemli bir rol üstlenmektedir (Demirbulat, Özdemir ve Bozok, 2015: 575). Turizm gelirlerinden yerel halkın faydalanması, halkın turizm sektörüne sahip çıkmasına neden olmaktadır. Bu felsefeden hareketle yerel halkın kültürel değerlerinden olan el sanatlarının turizm pazarına kazandırılması yerel halkın turizm faaliyetlerine katılımını sağlayacağı gibi el sanatlarının da turizm vasıtasıyla sahiplenmesini ve korunarak sürdürülebilirliğini sağlayacaktır (Türker ve Çelik, 2012: 93).

Bir destinasyonda turizm faaliyetlerinin gelişmesi el sanatları ve hediyelik eşya sektörünün de gelişmesine neden olmaktadır (Çelik ve Toprak, 2018; Özbek ve Çevik, 2018: 593). Birçok ülke, yerel halka gelir kaynağı ve iş olanağı sağladığı için arkeolojik ve tarihi destinasyonlarda kültürel turizmin bir parçası olarak el sanatlarından faydalanmaktadır (Mustafa, 2011: 145). Zira el sanatları hediyelik eşya bazında turistik deneyimleri zenginleştiren bir çekicilik unsurudur (Öter, 2010). Turist ziyaret ettiği destinasyonlarda yöresel el sanatlarını, eş, dost ve akrabalara alınabilecek değerli bir hediyelik eşya olarak görmekte (Mustafa, 2011: 145) ve satın alma eğilimindedir (Stainberger, 2002). Turistlerin satın aldığı kaliteli bir el sanatı, potansiyel turistlerin o el sanatına ve o el sanatının satın alındığı destinasyona olan ilgisini de arttırmaktadır (UNWTO, 2008). Turistik ürün sunumunda turistlerin gerçek deneyimler yaşaması turistik ürünün değerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Turistlerin geleneksel el sanatlarının yapılış sürecine tanıklık yapması, onların

yapılışını izlemesi hatta mümkünse deneyim yaşaması bu ürünleri daha değerli kıldığı gibi o destinasyonun da yaratıcı olarak tanınmasını sağlayacaktır (Altınay ve Dinçer, 2017: 347). Türkiye’de birçok destinasyonda el sanatları sadece satış tezgâhlarında veya hediyelik eşya dükkânlarında turiste sunulmaktadır. Bu durum turistlerin gerçek kültürel deneyimler yaşamasını engellediği gibi bu sanatın değerinin yeterince anlaşılmasına neden olabilmektedir. Nevşehir Avanos’taki çanak-çömlek atölyelerinde olduğu gibi üretim ile satış birimlerinin iç içe olması, turistlerin el sanatlarının üretim sürecinden satış sürecine kadar olan aşamaları görmesi, bazı aşamaları deneyimlemesi daha etkili sonuçlar verecektir.

Markwick (2001), Malta’da yaptığı araştırmada; el sanatları ile turizm sektörü arasında karışık ve çok yönlü bir ilişkinin olduğunu, turizm sektörünün büyümesinin el sanatları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olduğunu ifade etmektedir. Turizm sektörünün büyümesinin geleneksel el sanatlarının sürdürülebilirliğini teşvik ettiğini ve koruduğunu vurgulamaktadır. Ancak el sanatlarına olan yoğun ilginin ise el sanatlarını ticari bir meta ve ticari bir sömürü haline getirildiğini, bazen kaba, basit, özensiz hatta fabrikasyon üretimi el sanatları ile sonuçlandığını ifade etmektedir. Bu durum ise yerel ve tarihi kültürün sömürülerek yozlaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Timothy ve Boyd (2006), turistlerin el sanatının özgünlüğüne, uygunluğuna, çekiciliğine, estetiğine, kültürel ve tarihsel bütünlüğüne, el sanatlarının yapımına ve izlenmesine, objenin fonksiyonel kullanılmasına ve ürünün özgün kökenine önem verdiklerini ifade etmektedir. Chang vd. (2008), Atalay doküman el sanatlarının orijinallik algısı üzerine yaptıkları araştırmada; geleneksel renklerin, üretim yöntemlerinin ve desenlerin turistler için daha önemli ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Öter (2010), İzmir’deki beş ilçedeki 74 el sanatçısı üzerine yaptığı araştırmada; esnafın el sanatlarının sanatsal ve estetiğinden ziyade parasal yönüne odaklandıklarını, el sanatçıların aracılar tarafından sömürülmesinden dolayı yeterince kazanç elde edemediklerini, erkek el sanatçılarından bir kısmının geçici olarak bu işi yaptığını daha kazançlı iş olursa bu işi bırakacaklarını, el sanatlarına yerli vatandaşın talebinin az olduğunu tespit etmiştir. Mustafa (2011), Ürdün’de bir turizm ürünü olarak el sanatlarının sürdürülebilirliği üzerinde yaptığı araştırmada; Ürdün’ün el sanatları potansiyeli açısından zengin bir ülke olmasına rağmen el sanatlarından turistik açıdan yeterince faydalanılmadığını ifade etmektedir. El sanatlarının önemli bir kültürel miras kaynağı olduğunu, bunların korunması ve yaşatılmasının gerektiğini, yüksek kalitedeki turistleri çekmek için niş olan el sanatlarının

önem arz ettiğini, turizm sektörüne bağlı olan ülkelerde el sanatlarının ekonomik açıdan hayati bir öneminin olduğunu vurgulamaktadır.

Bayazit vd. (2012), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki geleneksel el sanatları üzerine yaptıkları araştırmada; bölgenin el sanatları potansiyeli açısından zengin olduğu, el sanatlarının turistik açıdan değerlendirilerek önemli bir gelir, yerel kalkınma ve istihdam kaynağı olabileceği ifade edilmektedir. Ancak, günümüzde bu el sanatlarının birçoğunun ilgisizlik ve çırak bulunamamasından dolayı sıkıntılı bir sürece girdiği vurgulanmaktadır. Can (2013), Türkiye'nin nitelikli el sanatları potansiyeli açısından çok zengin bir ülke olduğu, ancak bilgi paylaşımı ve örgütlenme sorununun olduğu, zor şartlara rağmen geçimini el sanatlarıyla sürdürmeye çalışan yaşlı, düşük eğitilmiş bir kesim olduğu gibi, hobi ve zevk amaçlı el sanatlarıyla uğraşan bu sanatları yaşatmaya çalışan bir kesimin de bulunduğunu belirtilmektedir. Kurgun ve Yumuk (2013), İzmir'in Kemalpaşa ve Menderes ilçelerindeki boncuk atölyelerindeki işletmeler üzerine yaptıkları araştırmada; boncuk üretiminde en büyük sorunun hammadde yetersizliğinin olduğunu, orijinal ürünlere kıyasla daha ucuz olması nedeniyle Çin yapımı boncukların daha çok tercih edildiğini ifade etmektedir. Türk kültüründe önemli bir yeri olan nazar boncuğu ve diğer boncuk türlerinin yeterince tanıtılmaması ve söz konusu boncuk sanatını zor şartlarda devam ettirmeye çalışan yöre halkının kamu ve sivil toplum kuruluşlarınca desteklenmemesi durumunda bu geleneğin geleceğinin tehlikede olacağı, özgün olan el sanatlarının yerinin doldurulamayacağı vurgulanmaktadır. Mogindol ve Bagul (2014), Malezya'nın Sabah destinasyonunu ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin el sanatlarının çekiciliğine yönelik algıları üzerine yaptığı araştırmada; yerli ve yabancı turistlerin yerel el sanatlarının evde veya ofiste sergilenebilecek ya da hediyelik olarak alınabilecek uygun bir ürün olduğu noktasında birleştikleri görülmektedir. Bunun yanında yerli ve yabancı turistlerin el sanatlarına yönelik algılarında farklılıklar olduğu, yerli turistlerin el sanatlarına yönelik inançlarının daha fazla olduğu, ancak yabancıların davranışsal (satın alma) inançlarının yerli turistlerden fazla olduğu, yabancı turistlerin beğendikleri el sanatlarını daha çok sahiplenme ve satın alma eğiliminde oldukları ortaya konulmuştur.

Açar (2014), Tokat yazmaları üzerinde yaptığı araştırmada; geleneksel yöntemlerle yazma üreten ve bu sanatın yaşaması için uğraş veren sadece birkaç yazma sanatkarının kaldığını, teknolojik gelişmelerin geleneksel Tokat yazmalarının orijinalliğini bozduğunu, ahşap kalıp baskı yerine seri üretime uygun olan serigrafi baskı kullanılarak üretimin yapıldığı bu nedenle yazmaların renk ve teknik özelliklerinin kaybolmaya başladığını tespit etmiştir. Pekerşen ve

Çalık (2017), Konya’da keçecilik geleneğini üzerine yaptıkları araştırmada; Anadolu kültüründe önemli bir yeri olan keçecilik sanatının eski itibarını yitirdiği, günümüzde varlığını bazı fonksiyonel ürünler, aksesuar veya hediyelik eşya olarak sürdürmeye çalıştığı, bu mesleğinin devamı, gelişimi ve sürdürülebilirliği için turizmin gerekli bir unsur olduğu, yöresel el sanatlarının yaşatılmasında turizmin büyük bir önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Akın (2018), Gaziantep’teki el sanatları üzerinde yaptığı araştırmada; ilde çok farklı ve zengin el sanatları potansiyelinin mevcut olduğu, buna rağmen el sanatlarının yeterince tanıtılmadığı, el sanatlarına istenen rağbetin olmadığı, el sanatları ustalarının azalmaya başladığı, mevcut olan ustaların ise genel olarak el sanatlarını gelir getiren ve gelecek vaad eden seçkin bir meslek olarak görmediklerini tespit etmiştir. Oysa gastronomi ve kültür kenti olan Gaziantep’in turistik tanıtımında el sanatlarından etkili bir şekilde faydalanılabilir. Çelik ve Toprak (2018), Şırnak’ın geleneksel el sanatları üzerine yaptığı araştırmada; geleneksel el sanatlarından ekonomik fayda sağlamanın, korumanın ve sürdürülebilirliğinin bir yolunun da bu ürünlerin turizm sektöründe hediyelik eşya olarak değerlendirmek olduğu vurgulanmaktadır.

Alanyazından anlaşıldığı üzere geleneksel el sanatları ile turizm sektörü arasında makul, mantıklı ve yakın bir ilişki bulunmaktadır. El sanatları bir destinasyonda turizmin canlanmasını sağladığı gibi turizm de unutulmaya yüz tutan el sanatlarının yeniden yaşatılmasına ve sürdürülebilirliğine neden olabilmektedir. Destinasyon pazarlamasında, kırsal kalkınmada, yerel halkın ve ülkenin turizm gelirlerinin arttırılmasında el sanatları etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak el sanatları ve diğer kültürel miras kaynaklarının ticari sömürü haline getirilip değersizleştirilmemesi, korunması ve sürdürülebilirliği gerekmektedir. Bununla birlikte kültürel miras kaynaklarının yaşatılması, korunması ve sürdürülebilirliği adına yapılacak projelerde kamu kesimi, sivil toplum kuruluşları ve yerel halkın işbirliği içinde belli bir plan ve program çerçevesinde hareket etmesi daha olumlu sonuçlar verecektir.

1.1. Lületaşı

Lületaşı, sepiolit grubuna ait bir kil mineralidir (Işık, 1995: 247). Arkeolojik çalışmalar, lületaşının ve bu taşa benzeyen diğer taş çeşitlerinin Erken Bronz Çağı’ndan beri insanoğlu tarafından kullanıldığını göstermektedir (Eskişehir Kültür Mirası Envanteri, 2019). Bu bölgedeki sepiolitler, toprakta yumru halinde olup (Gümüşsoy, 2013: 169) oldukça yüksek özgül yüzey alanlarına sahip olmaları nedeniyle ağırlıklı olarak pipo ve hediyelik eşya

üretiminde tercih edilmektedir. Bunun yanı sıra Eskişehir lületaşlarının yüksek absorpsiyon kapasitesi, kimyasal bileşimi, beyaz rengi, gözenekli yapısı, düşük özgül ağırlığı gibi pek çok farklı özelliklerinden dolayı çeşitli endüstrilerde de kullanılması söz konusudur (Işık vd. 2016: 74). Sepia (mürekkep balığı) kemiğini andıran görüntüsü nedeniyle “Sepiolit” ismiyle de bilinen lületaşı, ince, delikli ve gözenekli bir morfolojik yapıya sahiptir. Söz konusu özellikleri nedeniyle suda yüzebildiğinden dolayı Almanca’da denizköpüğü anlamına gelen “Meerschaum” adıyla da anılmaktadır (Özdemir ve Dudaş, 2011: 5).

18. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli ihraç maddelerinden biri olan lületaşının en önemli ithalatçı ülkesi Avusturya idi. Bu taşın en güzel örnekleri Viyanalı ustalar tarafından işlendiği ve dünyaya tanıtıldığı için bir dönem Viyana Taşı olarak adlandırılmıştır (Algan, 2015: 1). Halk arasında beyaz altın, aktaş ve patal olarak da bilinen bu kıymetli cevher, Türkiye’de yoğun olarak bulunduğu ve işletildiği Eskişehir ile özdeşleşmesinden ötürü “Eskişehir taşı” ismiyle de adlandırılmaktadır (Bilim, 1997; Taşlıgil ve Güven, 2011; Gümüşsoy, 2013; Tunçdilek, 2014). Günümüzde lületaşı coğrafi işaretler kapsamına alınarak tescillenmiş ve alanyazına “Eskişehir Lületaşı” olarak geçmiştir. Coğrafi işaretler kapsamında tescillenen lületaşı, ülke tanıtımına katkıda bulunabileceği gibi kalitesi Avrupa Birliği güvencesi altına girmiş olmaktadır (Taşlıgil ve Güven, 2011: 439). Lületaşı, Türkiye’nin maden grubundaki ilk coğrafi işareti ve Eskişehir’in coğrafi işaretli olarak tescil edilmiş ilk ürünüdür. Türk Patent ve Marka Kurumu, 2019 yılı itibarıyla lületaşını diğer ürünler grubu altına almıştır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2019). Eskişehir lületaşının ayırt edici özellikleri ve hangi ürünlerin yapımında kullanıldığı hakkındaki bilgiler tescil belgesinde yer almaktadır (Çevik, 2018: 26).

Resim 1. Lületaşından hammadde, üretim ve ürün örnekleri.

Lületaş sanatçılarının yapmış olduğu ticari sınıflamaya göre Eskişehir bölgesinde; hakiki lületaş, kumlu lületaş ve kara lületaş olarak üç tür lületaş vardır. Bunlardan hakiki lületaş ile kumlu lületaş ticari değere sahiptir (Işık vd. 2016: 74). Lületaşın yarı mamul hale gelmesi için çırpma, saykal, kaba alımı, yontma, kabartma, zımparalama, cilalama, tandırlama, ıslak aba, yağlı aba ve parlatma işlemleri yapılmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). Yumuşak, kolay işlenir bir maden olan lületaş nikotini emici özelliğinden dolayı pipo yapımında tercih edilen bir malzemedir (Gümüşsoy, 2013: 170). Bunun dışında, sigara ağızlığı, tespih, takı, biblo ve süs eşyası (Resim 1, Resim 2) yapımında da kullanılmaktadır (Özdemir ve Dudaş, 2011: 22). Ürüne dönüşen lületaş son aşamada kaynamaya yakın haldeki balmumu içerisinde bekletilerek raflarda kurumaya bırakılmaktadır. Lületaşından yapılan piponun kendi içinde birçok modeli bulunmakla beraber bunlar arasında en çok talep gören model “Türk başı”dır. Bilinen en eski modellerinden biri de “fesli”dir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

Resim 2. Lületaşından hammadde, üretim ve ürün örnekleri.

2. Yöntem

Bu araştırmanın amacı, lületaş ve lületaş işlemeciliği sanatını tanıtmak, lületaş işlemeciliğinin mevcut durumunu, sorunlarını turizm ve el sanatları ilişkisi çerçevesinde değerlendirmek, söz konusu sanatın yaşatılmasının ve sürdürülebilirliğinin önemine dikkat çekmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; gözlem, görüşme ve doküman analizi tarzı nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konulması amacıyla nitel bir sürecin takip edildiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39). Araştırmada sözlü veri toplama tekniği olan görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme formu Kurgun ve Yumuk (2013), Benson (2014), Akın

(2018), Pekerşen ve Çalık (2017) tarafından yapılan araştırmalardan ve uzman görüşlerinden faydalanılarak geliştirilmiştir. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm 5 adet demografik sorudan, ikinci bölüm 5 adet araştırma sorusundan oluşmaktadır. Araştırma soruları belirli bir sıra takip edilerek sorulmuştur. Bu sorular:

- 1- Lületaşını tanıtır mısınız? Lületaşından hangi ürünler üretmektesiniz?
- 2- Lületaşının üretimi ve pazarlanması sürecinde karşılaşılan sorunlar nelerdir?
- 3- Lületaşının üretimi ve pazarlanması sürecinde karşılaşılan sorunlara çözüm önerileriniz nelerdir?
- 4- Lületaşı işleciliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gelecek nesiller tarafından da devam ettirilebilmesi için neler yapılabilir?
- 5- Eskişehir'in tanıtımında ve turistik anlamda gelişiminde lületaşından nasıl faydalanılabilir?

Sözlü iletişim tekniği olan görüşme genellikle yüz yüze yapılmaktadır. Bununla birlikte telefon veya görüntülü telefon gibi anında ses ve resim iletici mekanizmalarla da yapılabilmektedir (Karasar, 2012: 165). Araştırmada yapılandırılmış görüşme tekniği, örneklem olarak amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, kaynak bilgiye sahip olduğu düşünülen durumlarda derinlemesine çalışılmaya olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 107). Eskişehir'deki lületaşı ustalarının sayısını gösteren kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Lületaşı ustalarının belirttiğine göre bu sayı 15-20 kişi arasındadır. Eskişehir Odunpazarı Belediyesi tarafından 2005 yılında açılan Atlıhan El Sanatları Çarşısı'nda atölyeleri ve mağazaları bulunan 13 lületaşı ustasına ulaşılmıştır. Görüşme yapılmadan önce katılımcılardan bazılarıyla telefonla, bazılarıyla da yüz yüze ön görüşme yapılmış, araştırmanın amacı ve önemi anlatılarak araştırmaya katılıp katılmayacakları sorulmuştur. Görüşme talebini kabul eden 8 katılımcı (Tablo 1) ile 10-18 Mart 2019 tarihlerinde 30-45 dakika arasında süren yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, görüşme formuna bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sorularına verilen cevaplar katılımcıların izni alınarak en ince ayrıntısına kadar not alınmıştır. Katılımcıdan elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktararak betimsel analizleri yapılmıştır. Verilerin raporlaştırılmasında katılımcıların görüşlerinden yararlanılarak doğrudan bazı alıntılar yapılmıştır. Ayrıca, lületaşından yapılan ürün çeşitlerinin fotoğrafları çekilmiş ve çalışmaya eklenmiştir.

3. Bulgular

3.1. Lületaşı Ustalarının Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında öncelikli olarak lületaşı ustalarının demografik özellikleri incelenmiştir. Görüşmeye katılan 8 lületaşı ustasının tamamı erkektir. Katılımcıların %87,5'i 52 yaş ve üzerindedir. Bu bulgu lületaşının sürdürülebilirliğinin tehdit altında olduğunu göstermektedir. Genç kuşaklara da bu sanatın sevdirmesi ve öğretilmesi gerekmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında 7'sinin ilkokul mezunu, 1'nin ise lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Lületaşı sanatını devam ettiren ustalarının eğitim seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan kişilere de bu sanat sevdirilerek hobi olarak sürdürmeleri sağlanabilir. Katılımcıların tamamı lületaşı işlemeciliğini aile büyüklerinden öğrendiklerini ifade etmiştir. Bu mesleğin aile yadigarı ve geçim kaynağı olduğu için sürdürmeye çalışıldığı ifade edilmiştir. Katılımcılara ilişkin detaylı bilgilere tablo 1'de yer verilmektedir.

Tablo 1: Lületaşı Ustalarının Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

Görüşmeci	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Mesleği kimden öğrendiği	Mesleği kaç yıldır yaptığı
LTU1	Erkek	35	Lise	Baba	20
LTU2	Erkek	56	İlkokul	Baba-amca	38
LTU3	Erkek	55	İlkokul	Baba	40
LTU4	Erkek	52	İlkokul	Baba	35
LTU5	Erkek	56	İlkokul	Baba-amca	40
LTU6	Erkek	54	İlkokul	Baba	33
LTU7	Erkek	60	İlkokul	Baba-dede	45
LTU8	Erkek	63	İlkokul	Baba-dede	50

3.2. Lületaşının Özellikleri, Lületaşından Üretilen ürünler ve Pazarlama Sürecine İlişkin Bulgular

Katılımcılar lületaşının Eskişehir'le özdeşleştiğini, lületaşından genellikle pipo, ağızlık ve süs eşyalarının üretildiğini, Eskişehir'de çıkarılan lületaşının yapısal özelliğinden dolayı dünyada çok tercih edildiğini, buna rağmen çok önemli üretim ve pazarlama sorunlarıyla karşı karşıya olunduğu yönünde fikir beyan etmişlerdir. Konuyla ilgili bulgu, alanyazın ve bir katılımcının görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Eskişehir ile özdeşleşen lületaşı, köklü bir geçmişe, sanatsal ve ekonomik değere sahip Türkiye'nin önemli cevherlerindedir (Taşlıgil ve Güven, 2011: 436). Görüşme yapılan lületaşı ustalarının çoğunluğunun pipo ve ağızlık tasarladığı ve ürettiği sonucuna ulaşılmıştır. Pipo ve ağızlık üretimini sırasıyla; tesbih, takı ve süs eşyaları (biblo, heykel, satranç takımı, anahtarlık, magnet vb.)

takip etmektedir. Lületaşı ustalarına yöneltilen “Lüle taşını tanıtır mısınız? Lüle taşından hangi ürünler üretmektedir?” sorusuna verilen cevaplardan iki tanesi şu şekildedir.

“Lületaşı, doğal bir kil mineralidir. Lületaşı dünyanın ve Türkiye'nin farklı yerlerinde de çıkmaktadır. Fakat Eskişehir hem dünya lületaşı rezervinde birinci sırada yer almasıyla hem de buradaki taşın renginin beyaz olması, damar ve çatlak içermemesiyle tüm dünyada tercih edilen en kaliteli taştır. Lületaşının topraktan çıkarılması oldukça zahmetli ve maliyetlidir. 35-80m derinliğinde kuyular hiltiyle açılır, vinç sistemiyle işçiler aşağı iner ve lületaşının varlığını gösteren işaretler aranır. Yerli halk bu işaretleri aile büyüklerinden öğrendikleri yöntemlerle bilir. Galeriler açılarak lületaşı aranır. Bu cevher toprakta dağınık halde yumrular halinde bulunur. Benim babam ustamdı, onun babası da babamın ustasıydı. Babamdan pipo, tesbih ve baston sapı işlemeyi öğrendim ve bu ürünleri tasarlayıp üretiyorum...” (LTU 4).

Yumuşak ve kolay işlenebilir bir maden olan lületaşı nikotini emici özelliğinden dolayı pipo yapımında tercih edilen bir malzeme olmuş ve özellikle tütün içimi yaygınlaştıktan sonra değer kazanmıştır. Ticari olarak lületaşından ilk üretim, Osmanlı'dan Avusturya'ya (Viyana) ihraç edilen taştan yapılan pipolar olmuştur. İnce bir işçilikle üretilen lületaşı pipoların, Avrupalı koleksiyoncular tarafından Königin-Kraliçe unvanıyla anıldığı ve prestij sembolü olarak kullanıldığı bilinmektedir (Gümüşsoy, 2013: 170).

“Ocaktan (kuyudan) çıktığında taş nemlidir ve bir sabun sertliğinde olduğu için çamurlar ile kaba yüzeyleri bıçak yardımıyla temizlenip hemen şekil verilebilir. Lületaşı çok ilginç bir madendir, öyle ki yıllar sonra bile suya atıp beklettiğinizde madenden çıkan ilk halini, yumuşaklığını geri kazanır ve tekrar tekrar işlenebilir. Ben 45 yıldır pipo işlemeciliği yapmaktayım. Eskiden pipoyu çok satıyorduk. Ancak tütün tüketiminde sigaranın daha çok tercih edilmesiyle beraber pipo üretimi de azalmaya başladı. Yine de pipo kullanmayı seven bir kesim mevcuttur. Bu kişiler hem lületaşının sigara dumanını yüksek derecede emmesinden hem de piponun ağızda ve elde daha zarif durmasından dolayı pipo kullanmaktan vazgeçemeyenlerdir...” (LTU 7).

Ruhsatlı ocakların yanı sıra kaçak olarak çalışan ocakların da varlığı, Eskişehir'deki lületaşı ocaklarının ve buralarda çalışanların sayısının tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Lületaşının arama ve maden işleme ruhsatlarının küçük bir azınlıkta olması, kendilerine atalarından miras kalan ve geçimlerini bu meslekle sürdüren işçileri yasal olmayan yollara yöneltmektedir (Algan, 2015: 14-19). Maden ocaklarında çalışanların sosyal güvenlik kapsamına alınması

gerekmektedir. Günümüzde tüm ocaklar özel işletme olarak değerlendirilmekte, pek çok maden işçisinin herhangi bir sağlık sigortası bulunmamaktadır (Taşlıgil ve Güven, 2011: 444). Buradan hareketle lületaşı ustalarına yöneltilen “lületaşının üretimi ve pazarlanması sürecinde karşılaşılan sorunlar sizce nelerdir?” sorusuna verilen yanıtlar aşağıda yer almaktadır.

“Eskiden lületaşı ocakları devletin himayesindeydi, şimdi bu ocakların ruhsatları belirli kişilerin ellerinde bulunuyor. Bu ocaklarda çalışan işçilere verilen ücretler çok düşük. Çoğunun da sosyal güvencesi yok. Böyle olunca yerel halktan yıllardır bu işi yapanların büyük kısmı işsiz kaldı. Bazıları daha iyi para kazandıkları için kaçak olarak kuyu açıp taş çıkartıyorlar ve bunları satıyorlar...” (LTU 6).

Eskişehir’de preslenmiş lületaşı kullanımı bu sektörün en çok tartışılan konulardan biri olarak dikkat çekmektedir. Lületaşından yapılmış ürünlerin imalatı ve satışına ilişkin bir yönetmelik ya da düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle, blok, preslenmiş, alçıyla karıştırılmış lületaşı tozları ve çeşitli kimyasal maddelerle karıştırılan lületaşı benzeri taşların yapılması, işlenmesi ve satılması sıklıkla karşılaşılan durumlardandır (Algan, 2015: 17).

“Lületaşıyla ilgili en önemli sorun bence, taşın kalitesinin satılan ürünlerin üzerinde yer almamasıdır. Piyasadaki bazı taşlar ham cevherken, bazıları düşük kaliteli lületaşlarının (cılız) kimyasal maddelerle karıştırılarak preslenmesiyle ya da alçıyla karıştırılmasıyla elde edilmektedir. Bu ayırım yapılmadığı ve denetlenmediği sürece kaliteli ve sürdürülebilir bir üretimden bahsedemeyiz. Bu sahtekarlığı yapanlar yüzünden bu işe yıllarını veren lületaşı işlemecilerinin maddi ve manevi emekleri boşa gitmektedir...” (LTU 3).

“Lületaşının üretimi ve pazarlanması sürecinde karşılaşılan sorunlara çözüm önerileriniz nelerdir?” sorusuna verilen yanıtlar, üretimde denetleme mekanizmasının ve kalite standardının getirilmesi ile yurtdışındaki fuarlara katılım için ticaret odası ve devletten destek alınmasına yöneliktir.

“Ben markamı tescillediğim için açıkçası pazarlama konusunda sıkıntı yaşamıyorum. Müşterilerimin büyük çoğunluğunu Almanlar, Macarlar, İngilizler ve Amerikalılar oluşturuyor. Yurtdışında lületaşı için geliştirilmiş sertifikasyon sistemi mevcut. Tasarlanan ürünün üzerinde taşın bölgesi, özelliği, taşı işleyen ustası, taşın işlendiği tarih vb. bilgiler yer alıyor. Türkiye’de böyle bir kalite standardı yok. Yabancı turistlerin bazıları alacağı ürünün kalitesini sorguluyor haklı olarak, sertifikaya istiyorlar. Bizde böyle bir belge olmadığı için

en kaliteli taştan ürettiğimiz ürünlerimizi yurt dışına göre çok daha ucuza satmak zorunda kalıyoruz...” (LTU 4).

3.3. Lületaşının Tanıtımı, Sürdürülebilirliği ve Turistik Öneme İlişkin Bulgular

Katılımcılar lületaşı işlemeciliğinin turistik açıdan önemli olduğunu, Eskişehir’in turistik gelişimine katkı sağlayabileceğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte lületaşının tanıtım ve sürdürülebilirliği konusunda önemli sorunların olduğunu, lületaşının tanıtımı ve sürdürülebilirliği için devlet teşvik ve desteğinin gerekli olduğu konusunda ortak fikir beyan etmişlerdir. Konuyla ilgili bulgu, alanyazın ve katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Eskişehir’de lületaşına ilişkin küçük ölçekli sempozyumlar, sergiler ve yarışmalar yapılmakla birlikte özellikle yurtdışı pazarlarına bu kıymetli cevherden yapılmış ürünlerimizin tanıtılması, uluslararası düzeyde çeşitli etkinliklerin organizasyonu konularında devlet desteğine büyük ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır (Taşlıgil ve Güven, 2011: 441).

“Dünyanın en kaliteli lületaşına sahip olmamıza rağmen bunun tanıtımını ne yurt içinde ne de yurt dışında yeterince gerçekleştiremiyoruz. Bizim küçük işletme sahipleri olarak yurtdışındaki fuarlara kendi olanaklarımızla katılma durumumuz yok. Ancak ticaret ve sanayi odaları ile belediyelerin, devletin maddi destekleri olursa Eskişehir’e özgü bu taşımızı ve zanaatımızı dünyaya tanıtabiliriz...”(LTU 2).

Lületaşı ustalarıyla yapılan farklı araştırmalar, lületaşı işlemeciliğinde sektörün en önemli sorununun mesleğin devamlılığı için yetiştirilecek personel ya da çirak bulunamaması olduğuna işaret etmektedir (Algan, 2015; Altuğ ve Yılmaz, 2018). Bu araştırmada da “Lületaşı işçiliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gelecek nesiller tarafından da devam ettirilebilmesi için neler yapılmasını önerirsiniz?” sorusuna yönelik gelen yanıtlar öncekileri destekler niteliktedir. Lületaşı ustaları, işletmeler için devlet desteği ile bu zanaatı gelecek kuşaklara taşıyacak personelin yetişmesi ve yeni modellerin geliştirilmesi için meslek lisesi, önlisans ve lisans düzeylerinde eğitim veren okulların açılmasını önermektedir.

“Bence en önemli sorun lületaşını işleyen ustaların yıllardır hep aynı modelleri çalışmış olmaları ve bizlere de bunları öğretmiş olmalarıdır. Pipolara, heykellere baktığımızda aynı yüzler, aynı hayvanlar kullanılmış. Bu işin bir okulu yok, usta-çirak ilişkisiyle öğreniliyor. Bu nedenle kendimizi, sanatımızı çok geliştiremedik. Lületaşı işlemeciliğinin yaygınlaşması ve bizden

sonraki nesillere aktarılması için üniversite düzeyinde lületaş işlemecileri yetiştirilmeli. Lületaş geleneksel bir sanat olmakla birlikte teknik, bilgi ve hayal gücü ile birleşirse bu zanaata olan ilginin ve talebin artacağını düşünüyorum...” (LTU 1).

Günümüzde, Eskişehir’de lületaş işlemeciliğiyle uğraşan usta sayısı oldukça azalmıştır ve mevcut olan ustalar ise söz konusu mesleğin son temsilcileri olarak çalışmaktadır. Yetişen yeni ustaların neredeyse yok denecek kadar az olması ve gençlerin öncelikli olarak maddi koşullar nedeniyle mesleği öğrenmeyi tercih etmemesi, lületaş işlemeciliğinin yeni nesillere aktarımını tehlikeye sokmaktadır (Algan, 2015: 22). Atlıhan Çarşısı’na her gün yerli ve yabancı pek çok müşterinin geldiğini ve onların değişik talepleri doğrultusunda modelleri değiştirmeye geliştirmeye çalıştıklarını ifade eden bir diğer lületaş işlemeciliği ustası, küçük ölçekli işletmeler oldukları için bu zanaatın sürdürülmesinde devlet desteğine ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedir.

“Bir başka konu da artan hammadde fiyatları ve diğer giderlerdir. Lületaşıyla ilgili devletin desteklediği tek şey sadece lületaş satan mağazalardan %18 KDV’yi kaldırması oldu. Lületaş işlemeciliğinin devam ettirilebilmesi için devlet tarafından çeşitli teşviklere ve mali desteklere ihtiyacımız var. Öte yandan lületaş ustası yetiştirmek için eğitim veren herhangi bir okul bulunmamaktadır. Bu yüzden bu meslek erbaplarının sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Lületaş işlemeciliği gençler tarafından bir meslek olarak görülmemektedir. Yetişen usta sayısı bir elin parmaklarını geçememektedir. Bu işi yapan şuan en fazla 20 usta vardır. Maalesef bu zanaat yıllar içinde yok olup unutulacaktır. Meslek liselerinde ve üniversitelerde lületaş işlemeciliği bölümleri açılarak gençlerin bu bölümleri okumaları için burs sağlanmalıdır ve zanaatı sürdürmeleri için okul bittikten sonra iş yeri açmak için destek olunmalıdır...” (LTU 2).

Son olarak görüşmecilere yöneltilen “Eskişehir’in tanıtımında ve turistik anlamda gelişiminde lületaşından nasıl faydalanılabilir?” sorusuna gelen yanıtlar şu şekildedir.

“Bugün dünyada en kaliteli lületaş Eskişehir’de çıkmasına rağmen dünyada lületaş işlemeciliği denilince akla ilk Avusturya geliyor. Bu değerli cevherin tanıtımını ve pazarlamasını hakkını vererek yapamıyoruz. Yerel ölçekte yapılan festival çok yetersiz kalıyor. Her sene uluslararası düzeyde lületaş festivali düzenlense hem şehrimizde turizm gelişir, hem Eskişehir halkı kalkınır hem de lületaş dünyaya tanıtılarak hak ettiği değeri bulur. Uluslararası yarışmalar düzenlenebilir. Böylece lületaş turizmin gelişiminde bir araç olarak

kullanılabilir. Bir diğer önemli konu da Eskişehir’de bulunan Lületaşı Müzesi’nin lületaşıyla ünlü bu şehre yakışmayacak küçüklükte ve sığ koleksiyona sahip olması. Büyük bir müze kompleksinin yapılması turizmin gelişimine de katkı sağlayacaktır...” (LTU 1).

Bir diğer lületaşı ustasının lületaşının turistik anlamda tanıtımı ve kullanılmasıyla ilgili görüşleri şöyledir.

“Lületaşı işlemeciliğiyle ilgili belediyenin açtığı kurslar oldu. Fakat bu kurslara ilgi uzun soluklu devam etmedi. Gençleri yetiştirmek için devlet destekli atölyeler kurulabilir. Bunun yanı sıra Eskişehir’e gelen turistlere Nevşehir’de sembolik olarak nasıl çömlek yapımı öğretiliyorsa burada da taşın özelliği anlatılarak turistlerin basit tasarımlar yapmaları sağlanabilir. Yerli turistlerin lületaşıyla ilgili neredeyse hiç bilgilerinin olmadığını görüyoruz, yabancı turistler taşı bilerek geliyor. Turist rehberleri yerli turistlere lületaşıyla ilgili detaylı bilgi vermeli...” (LTU 5).

Sonuç

Araştırmalar turizm sektörü ile el sanatları arasında makul ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Turistler ziyaret ettikleri destinasyonlarda o destinasyona has özgün el sanatlarını görme ve satın alma eğilimindedirler. Türkiye geleneksel el sanatları potansiyeli bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Anadolu insanın tarihini geçmişi, kültürünü, acısını, sevincini, sanatın inceliklerini el sanatlarında bulabilmek mümkündür. Ancak günümüzde bu geleneksel el sanatlarının çoğu teknolojik gelişmelere boyun eğmiş durumdadır. Teknolojik gelişmeler insanları ucuz, sanatsal ve estetik değeri olmayan, kolay elde edilebilen ürünlere yöneltmiştir. Bununla birlikte yeni nesil, geleneksel el sanatlarının kıymetini bilememektedir. Birçok destinasyonda geleneksel el sanatlarının fabrikasyon yöntemlerle üretilen ürünlerle rekabet edemedikleri görülmektedir (Markwick, 2001; Kurgun ve Yumuk 2013; Açar, 2014). Geleneksel el sanatlarından bir kısmının ilgisizlik, ustaların yetiştirilememesi, hammadde eksikliği ve değişik nedenlerden dolayı yok olma noktasına geldiği görülmektedir (Bayazit, vd. 2012; Can, 2013; Akın, 2018). Son yıllarda kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında çaba gösteren ustalar veya sivil toplum kuruluşları veya kamu yönetimleri tarafından yörelere özgü el sanatlarının yaşatılmasına çalışılmaktadır. Eskiden günlük hayatın temel ihtiyaçlarından olan el sanatları günümüzde daha çok hediye, turistik veya dekoratif eşya olarak kullanıldığı görülmektedir.

Lületaş, ayırt edici özelliği, bulunduğu bölge ile özdeşleşen bir ürün olarak coğrafi işarete sahiptir. Coğrafi işaretler, bir bölgeyi farklılaştırmanın, turistik çekim merkezi haline getirmenin yanı sıra o bölgenin kalkınmasını da desteklemektedir. Dolayısıyla, turizm ve coğrafi işaretli ürünler bağlamında, geçmişten bugüne gelen mirasların korunması ile sürdürülmesine yönelik daha fazla akademik çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir (Çevik, 2018: 42). Bu araştırma sonucunda lületaş ustalarının sayılarının oldukça azaldığı, yeni ve nitelikli ustalar yetişmediği için mesleğin zaman içinde unutulup gidileceği öngörülmektedir. Gençlerin lületaş işlemeciliğini meslek olarak görmemelerindeki en önemli nedenler; lise ve üniversitelerin sanat ve tasarım eğitimi veren bölümlerinde lületaş işlemeciliğinin bulunmaması ile bu alanda gençlere yönelik herhangi bir devlet desteğinin olmaması olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda meslek liseleri ile güzel sanatlar fakültelerinde lületaş işlemeciliği bölümleri ve belediyelere ait kursların açılması, gençlere çeşitli teşvikler sağlanması bu sanatın sürdürülmesini sağlayabilir. Bir diğer konu ise lületaş ocaklarının ruhsatlarının belirli kişilerde olması sebebiyle hammaddenin pahalı olması, bu ocaklarda çalışan işçilerin maaşlarının düşük olması, sosyal güvencelerinin olmaması ve yerli halkın kaçak ocaklardan üretim yapılmasıdır. Söz konusu sorunun çözümü için devlet, ham lületaş üretiminin artırılmasına ilişkin düzenlemeler yapmalıdır. Lületaş ustalarının işlediği ürünlere kalite standartının getirilmesi, piyasadaki sahte ürünlerin ve emek hırsızlarının ayırt edilmesinin yanı sıra lületaşın bir marka olması için son derece gereklidir. Söz konusu bulgular Taşlıgil ve Güven (2011) ile Algan'ın (2015) araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Son olarak lületaşın Eskişehir'in turistik gelişiminde kullanılması için yerel ölçekli sempozyum, çalıştay ve festivallerle birlikte uluslararası ölçekte etkinliklerin düzenlenmesi faydalı olacaktır. Öte yandan, turistlere yönelik lületaş işlemeciliği atölyelerinin açılması hem bu sanatın tanıtılmasını ve yaşatılmasını hem de turistlerin deneyimlediği ürünlere ilgi duyarak satın almasına yönelik iyi bir uygulama olabilir. Çevik (2018), Eskişehir'de gerçekleştirilen tur programlarının çoğunda Atlıhan El Sanatları Çarşısı'nın yer aldığını ve buranın lületaş üretimi ile satışının yapıldığı önemli bir mekan olarak belirtildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Kurşunlu Külliyesi içerisinde bulunan Lületaş Müzesi'nin de tüm tur programlarının listesinde olduğunu; bununla beraber söz konusu müzeye ilişkin detaylı bilginin paylaşılmadığını da eklemiştir. Buradan hareketle, lületaş ustalarının da belirttiği gibi tur rehberlerinin lületaş ve lületaş sanatı ile ilgili turist gruplarını

daha fazla bilgilendirmelerinin tanıtım ve satış konularına daha yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bir toplumun kültürel kimlik göstergelerinden olan el sanatları kırsal kalkınma ve istihdam olanakları sağlayan önemli bir sanat koludur. Ancak Türkiye’de birçok el sanatı ilgisizlik, ihmal vb. nedenlerden dolayı yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. El sanatlarının yaşatılması, yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliği konusunda yerel toplumda farkındalık, bilinçlendirme, teşvik ve destekleme çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Böylece el sanatlarından geçimini sağlayan yerel halk bu sanatların yaşatılması, yaygınlaştırılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında daha istekli olabilir. Ürdün el sanatlarının yaşatılması, yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliği için yurt içi ve uluslararası kaynakları etkili kullanmaya çalışan bir ülkedir. Ürdün’de el sanatlarının yaşatılması için başta Turizm Bakanlığı olmak üzere Kültür Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Sosyal Kalkınma Bakanlığı ortak işbirliği yaparak, stratejiler geliştirmek suretiyle koordineli olarak çalışmaktadırlar. Bununla birlikte Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Uluslararası Gelişim Ofisi gibi dış kuruluşlar tarafından finanse edilen ve desteklenen ortak işbirliği projeleriyle de el sanatlarının yaşatılması ve yaygınlaştırılmasına çalışmaktadırlar. Türkiye’de de benzer şekilde hayata geçirilecek bilinçli ve koordineli uygulamalar etkili sonuçlar verecektir.

KAYNAKLAR

- AÇAR, Mehmet Fatih (2014), *Geleneksel El Sanatlarından Tokat Ahşap Baskı Yazmacılık Sanatı ve Yaşayan Ustaları*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi.
- AKIN, Aliye (2018), “El Sanatlarının Turizme Etkisi: Gaziantep Örneği”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(18), 241-263.
- ALGAN, Ertuğrul (2015), “Eskişehir’de Lületaşı”, *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, 5(8), 1-31. DOI: 10.20488/www-std-anadolu-edu-tr.220235.
- ALTINAY, Meltem ve DİNÇER İSTANBULLU, Füsun (2017), “Geleneksel El Sanatlarının Yaratıcı Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(Özel Sayı), 343-352.
- ALTINTAŞ, Kadir Murat (2016), “Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk El Sanatkârlarının Karşı Karşıya Bulunduğu Ticari Sorunların Analizi”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (77), 157-182.

- ALTUĞ, Fatih ve YILMAZ, Mutlu (2018), “Farklı Bilgi Tabanlarına Sahip Sektörlerde Yakınlık Türlerinin Bilgi, Öğrenme ve Yenilik/İnovasyon Süreçlerine Etkisi: Eskişehir Örneği”, *Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 844-881.
- ARIOĞLU, İbrahim Ethem ve ATASOY AYDOĞDU, Özlem (2015), “Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı”. *Turkish Studies International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(16), 109-126.
- BAYAZİT, Murat, CEYLAN, Uğur ve SAYLAN, Uğur (2012), “Geleneksel El Sanatlarının Bölge Turizmine Etkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 899-908.
- BELK, Russell ve GROVES, Ronald (1999), “Marketing and the Multiple Meanings of Australian Aboriginal Art”, *Journal of Macromarketing*, 1(19), 20-33.
- BENSON, Walonzi (2014), *The Benefits of Tourism Handicraftsales at Mwenge Handicrafts Center in Dar Es Salam, Tanzania*, Bachelor Thesis, Tampereen Ammattikorkeakoulu, Tampere University of Applied Sciences.
- BİLİM, Cahit (1997), “Deniz Köpüğü, Lületaşı”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 8(8), 89-130.
- CAN, Mine (2013), “Geleneksel Türk El Sanatlarının Turizme ve Ekonomiye Katkısı”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 259-266.
- CHANG, Janet, WALL, Geoffrey ve CHANG, Chao-Ling (2008), “Perception of the Authenticity of Atayal Woven Handicrafts in Wulai, Taiwan”, *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 16(4), 385-409.
- ÇELİK, Sedat ve TOPRAK, Lütfullah Sadi (2018), “Şırnak Geleneksel El Sanatlarının Turistik Ürün Olarak Değerlendirilmesi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(5), 687-692.
- ÇEVİK, Samet (2018), “Coğrafi İşaretli Ürünlerin Turizmdeki Rolü: Eskişehir Turlarına İlişkin Bir İçerik Analizi”, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 5(4), 21-44.
- DEMİRBULAT GÜDÜ, Özge, ÖZDEMİR, Sami Sonat ve BOZOK, Düriye (2015), “El Sanatları ve Turizm İlişkisi Çerçevesinde Türk Halı Dokumacılığının Unesco Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde Yer Alan Örnekler Doğrultusunda Değerlendirilmesi”, *14. Geleneksel Turizm Paneli*, 16 Nisan, Sakarya, 564-579.

- EROĞLU, Elif (2013), “Use of Internet in The Selling of Handicrafts: Turkish Meerschaum Products”, *International Journal of Education and Research*, 1 (11), 1-10.
- ESKİŞEHİR KÜLTÜR MİRASI ENVANTERİ (2019), Lületaş İşletmeciliği, <http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/sokumdetay.aspx?ID=7> (Erişim Tarihi: 02.03.2019).
- EVANS, Graeme (2000), “Contemporary Crafts as Souvenirs, Artifacts and Functional Goods and Their Role in Local Economic Diversification and Cultural Development”, *Souvenirs: The Material Culture of Tourism*, (Ed. M. Hitchcock ve K. Teague), Aldershot, UK: Ashgate Publishing Co., 127-146.
- GENÇ, Ercan (2015), *Elazığ İli El Sanatları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi.
- GİRAY, Handan, ÖZKAN, Zehra ve ORAN, Hülya (2012), “Yerel Ürünlerin Ekonomik Kalkınmadaki Önemi”, *Verimlilik Dergisi*, 4, 109-115.
- GÜMÜŞSOY, Emine (2013), “1830-1914 Arası Eskişehir Lületaş Madeni İle İlgili Bazı Tespitler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(Özel Sayı), 169-193.
- İŞİK, İskender (1995), “Lületaş (Meerschaum) Atıklarının Pipo Filtresi Olarak Kullanılabilirliği ve Aktif Karbon Filtre ile Karşılaştırılması”, *Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu*, 21-22 Nisan, İzmir, 247-255.
- İŞİK EREN, Cumhuriyet ve BEYARSLAN, Melahat (2016), “Türkmenokat-Karatepe (Eskişehir) Bölgesi Yumrulu Sepiyolitlerinin (Lületaş) Mineralojik Özellikleri ve Karakterizasyonu”, *Fırat Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 28(2), 73-82.
- KALAY ARSLAN, Hacer (2017), “Bir Kültürel Miras Varlığı Olarak Gevaş İlçesinde Geleneksel Çorap Örmeciliği”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 369-392.
- KARASAR, Niyazi (2012), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 23. Basım, Ankara, Nobel Yayıncılık.
- KURGUN, Hülya ve YUMUK, Yurdanur (2013), “Yöresel El Sanatlarının Kültürel Turizmin Gelişimindeki Rolü: Görece (Boncukköy) ve Nazarköy Örnekleri”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(1), 27-32.
- MARKWICK, Marion (2001), “Tourism and Development of Handicraft Production in the Maltese Islands”, *Tourism Geographies*, 3(1), 29-51.

- MOĞİNDOL, Spencer Hedley ve BAGUL, Awangku Hassanal (2014), “Tourists’ Perception About an Appealing Handicraft”, *Tourism, Leisure and Global Change*, 1, 10-24.
- MUSTAFA, Mairna (2011), “Potential of Sustaining Handicrafts as a Tourism Product in Jordan”, *International Journal of Business and Social Science*, 2(2), 145-152.
- NAIDU, Suwastika, CHAND, Anand ve SOUTHGATE, Paul (2014), “Determinations of Innovation in the Handicraft Industry of Fiji and Tonga: An Empirical Analysis from a Tourism Perspective”, *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 8(4), 318-330.
- OKUYUCU, Ayşe ve SOMUNCU, Mehmet (2012), “Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanılmasında Yerel Halkın Algı ve Tutumlarının Belirlenmesi: Osmaneli İlçe Merkezi Örneği”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(1), 37-51.
- OKYAY, Gülden (2008), *Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatlarından Hasır Örgüsü ve Kazazlığın Araştırılması ve Öğretim Programı Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi.
- ÖTER, Zafer (2010), “El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Milli Folklor Dergisi*, 22(86), 174-185.
- ÖZALTIN, Fatma Nilhan ve ÖLMEZ Filiz Nurhan (2011), “Osmanlı Dönemi Minyatürlerinde El Sanatlarından İzler”, *ART-E Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 4(7), 1-30.
- ÖZBEK, Özlem ve ÇEVİK, Samet (2018), “Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı Olarak Geleneksel El Sanatları: Gönen İlçesinin Yaşayan Mirası”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 588-603.
- ÖZDEMİR, Melda ve DUDAŞ, Nafize (2011), “Eskişehir İli’nde Lületaşı İşletmeciliği ve Üretilen Ürünler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 4(7), 1-25.
- ÖZHEKİM ATIŞ, Didem (2009), “Keçenin Hikayesi ve Sanatsal Üretimler”, *Journal of World of Turks*, 1(1), 123-133.
- PEKERŞEN, Yeliz ve ÇALIK, İsmail (2017), “Konya’da Keçecilik Geleneğinin Somut Olmayan Kültürel Miras Açısından Değerlendirilmesi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(37), 339-356.
- ROBİNSON, Mike ve PİCARD, David (2006), “*Tourism, Culture and Sustainable Development*”, Division of cultural policies and intercultural dialogue, Culture Sector, UNESCO.

- RUDAN, Elena, M. (2010), “The Development of Cultural Tourism in Small Historical Towns”, *Tourism and Hospitality Management Conference Proceedings*, 577- 586.
- STEINBERGER, Vera (2002), *Consumers of Indigenous Canadian Aboriginal Textile Crafts*, Master of Sciences, The University of Manitoba, Canada.
- UNWTO (2008), *Tourism and Handicrafts: A Report on the International Conference on Tourism and Handicrafts*, (13-15 May 2006), Tehran, Iran; Published and Printed by the World Tourism Organization, Madrid, Spain.
- TAŞLIGİL, Nuran ve GÜVEN, Şahin (2011), “Doğal ve Kültürel Özellikleri ile Lületaşı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(14), 436-452.
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI (2019), *Lületaşı İşleme Sanatı*, <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-51134/luletaşı-isleme-sanatı.html> (Erişim Tarihi: 02.03.2019).
- TIMOTHY, Dallen J. ve BOYD, Stephen W. (2006), “Heritage Tourism In The 21st Century: Valued Traditions and New Perspectives”. *Journal of Heritage Tourism*, 1(1), 1-16.
- TJOA, A. Min ve WAGNER, Roland R. (1998), “The Role of Handicraft Production and Art in Tourism and its Presentation in the Internet”, *Information and Communication Technologies in Tourism*, (Ed. DİMİTRİOS, Buhalis), Vienna: Springer, 338-344.
- TUNÇDİLEK, Necdet (1955), “Lületaşı”, *Türk Coğrafya Dergisi*, 12(13-14), 91-106.
- TÜRK PATENT VE MARKA KURUMU (2019), Eskişehir Lületaşı, <https://www.ci.gov.tr/cografya-isaretler/detay/37890> (Erişim Tarihi: 10.06.2019).
- TÜRKER, Ali ve ÇELİK, İsa (2012), “Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler”, *Yeni Fikir*, 9, 86-98.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2011), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 8. Basım, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- XİE, Philip Feifan ve WALL, Geoffrey (2002), “Visitors’ Perceptions of Authenticity at Cultural Attractions in Hainan, China”, *International Journal of Tourism Research*, 4(5), 353-366.

